

Wskazywanie na to, że badania archeologiczne w miastach są przede wszystkim narzędziem do poznania przeszłości, a nie do poznania teraźniejszości, jest nie do zaakceptowania. Wskazywanie na to, że badania archeologiczne w miastach są przede wszystkim narzędziem do poznania przeszłości, a nie do poznania teraźniejszości, jest nie do zaakceptowania. Wskazywanie na to, że badania archeologiczne w miastach są przede wszystkim narzędziem do poznania przeszłości, a nie do poznania teraźniejszości, jest nie do zaakceptowania.

Andrzej Bobiński

HISTOIRE D'UN QUARTIER DE MONTBÉLIARD (DOUBS). LE BOURG SAINT-MARTIN (XIIIe – XXe s.), sous la direction de Sylvie Cantrelle, Corinne Goy, Claudine Munier, Archéologie préventive, [w:] Documents d'archéologie française, nr 83, Paris 2000, 140 ss., liczne ilustracje w tekście.

Archeologia miast zajmuje się analizą zmian w strukturze społeczności i przestrzeni miasta od jego początków aż do pojawienia się obecnej populacji i ukształtowania się jego współczesnej postaci. Jest zatem dyscypliną zintegrowaną, w ramach której zaciera się granice między archeologią, historią i historią sztuki. Podstawowym jej źródłem są fizyczne pozostałości przeszłych procesów społeczno-kulturowych, a przedmiotem zainteresowań struktury osadnicze, analizowane zarówno w skali makro (całe miasto), jak i mikro (pojedyncza parcela, poszczególne budynki w jej obrębie) oraz studia nad kulturą materialną mieszkańców miasta, pojmowaną jako „struktury codzienności” podlegające długofalowym procesom zmian i przeciwstawiane „wydarzeniowej” historii politycznej¹.

Specyfiką archeologii miast jest długotrwałość procesów badawczych, miasto stanowi bowiem obiekt zbyt skomplikowany i wewnętrznie zróżnicowany, aby można było generalizować wyniki badań ograniczonych zarówno przestrzennie (do losowo najczęściej wybranych punktów), jak i warsztatowo. Rozległość nawet stosunkowo niewielkich ośrodków w połączeniu z niedostępnością do badań niekiedy znacznej części terenu uniemożliwia w praktyce pełne przebadanie stanowiska. Stąd też podstawowym wymogiem warsztatowym wobec archeologów zajmujących się badaniami miast winna być standaryzacja procesu badawczego regulowana zasadami stratygraficznej metody eksploatacji oraz umiejętność współpracy z przedstawicielami innych dyscyplin naukowych².

Z kolei wynikające z ciągłego rozwoju miasta zagrożenia sprawiają, że zdecydowana większość badań ma charakter interwencyjny, często przypadkowy, o zakresie dostosowywanym do prowadzonych na terenie miasta inwestycji bądź ograniczanym przez funkcjonującą infrastrukturę (zabudowa, ulice, instalacje). O ile jednak wzrost liczby interwencji archeologicznych może tylko cieszyć archeologów i historyków zainteresowanych fenomenem średniowiecznego miasta, to dokonująca się ewolucja archeologii miast w kierunku dziedziny z pogranicza nauki i administracji niesie ze sobą pewne niebezpieczeństwo. Kwestie merytoryczne i naukowe wydają się coraz mniej ważne, a priorytety są dyktowane raczej przez przedsięwzięcia budowlane niż problematykę archeologiczną i historyczną. Z drugiej strony, materiały pozyskiwane w ogromnej liczbie w trakcie badań miejskich opracowywane są powoli i publikowane z ogromnym opóźnieniem.

Dla tych problemów nie ma łatwego rozwiązania. Pozostaje tylko możliwie racjonalny wybór najistotniejszych spośród zadań stojących przed archeologami badającymi historyczne centra miast.

¹ A. B u k o, *Dziedzictwo historyczne miast jako przedmiot badań archeologicznych*, [w:] *Metodyka badań archeologicznych — architektonicznych*, Z. Kobyliński red., Warszawa 1999, s. 207–223; J. P i e k a l - s k i, C. B u ś k o, *Ze studiów nad życiem codziennym (!) w średniowiecznym mieście: parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu*, Wrocław 1999, s. 9–11 — tam dalsza literatura.

² A. G o ł e m b n i k, *Praktyka wykopaliskowa badań ratowniczych na stanowiskach wielowarstwowych w obrębie zabytkowych miast*, [w:] *Metodyka ratowniczych badań archeologicznych*, Z. Kobyliński red., Warszawa 1999, s. 153–240; t e n ż e, *Archeologia na wirażu*, „Ochrona Zabytków”, t. 56: 2003, nr 1/2, s. 135–150.

Dotyczy to nie tylko kwestii warsztatowej rzetelności badań terenowych, ale odpowiedniego rozporządzania danymi oraz ich w miarę szybkiego i pełnego prezentowania.

To właśnie jest kontekst omawianej publikacji. Prezentowana praca opublikowana została jako 83 tom serii Documents d'archéologie française, w cyklu Archéologie préventive, z założenia prezentującym wyniki badań ratowniczych. Podsumowuje ona trwające ponad rok wykopaliska wyprzedzające budowę centrum handlowego w Montbéliard, średniowiecznym mieście w departamencie Doubs (wschodnia Francja). Opracowanie to wydaje się godne uwagi przynajmniej z trzech powodów. Po pierwsze, stanowi rzadki w naszych realiach przykład pełnej publikacji wyników badań ratowniczych prowadzonych w obrębie zabytkowego miasta. Po drugie, Montbéliard jest miastem małym, powstałym w XIV w. z połączenia kilku osiedli rozwijających się wokół zamku, stanowiącego centrum administracji dla tych okolic, miastem zachowującym do XIX w. na poły rolniczy charakter, którego realia bardziej przypominają niewielkie ośrodki miejskie Europy środkowej niż duże średniowieczne miasta francuskie szczytujące się galijskim bądź rzymskim rodowodem. Po trzecie, celem Autorów było nie tylko przedstawienie wyników badań terenowych i charakterystyka poszczególnych grup zabytków, ale także próba rekonstrukcji życia codziennego mieszkańców tej części miasta. To, co zaprezentowali, można nazwać „oknem” dającym wgląd w pewien fragment przeszłości grupy ludzkiej funkcjonującej w warunkach małego rolniczego miasteczka, których wiele w tej części Europy, a o których organizacji, przemianach przestrzennych oraz kulturze materialnej ciągle wiadomo niewiele.

Niewątpliwą zaletą omawianej pracy jest jej przejrzysta konstrukcja. Składa się ona z trzech części podzielonych na rozdziały. Część pierwszą stanowi wstęp do problematyki archeologii Montbéliard. Zaprezentowano w niej dane dotyczące historii miejscowości od wieku X do czasów współczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem źródeł informujących o dziejach terenu badań. Część druga to szczegółowe omówienie problematyki i wyników prac wykopaliskowych, zaś w części trzeciej przedstawiono życie codzienne mieszkańców tej części miasta w świetle pozyskanych źródeł archeologicznych i wyników analiz.

Montbéliard to niewielkie miasteczko we wschodniej Francji położone w obrębie tzw. Bramy Burgundzkiej — obniżenia terenu między masywem Jury i Wogezami, łączącego dorzecze Rodanu z dorzeczem górnego Renu i stanowiącego strefę kontaktów pomiędzy światem galijskim, później galo-rzymskim, i germańskim, w wiekach średnich zaś i w okresie nowożytnym — pomiędzy królestwem Francji i państwami Rzeszy Niemieckiej.

Na początku X w. na skalnej ostrodze górującej nad biegiem dwóch rzek — Allan i Lizaine — wzniesiono zamek, który stał się centrum hrabstwa podległego władcom Burgundii. W XI w. u jego stóp powstało ufortyfikowane *suburbium*, które w XII i XIII w. przekształciło się w znaczący w skali regionu ośrodek handlowy, a osadnictwo objęło równinny teren pomiędzy wzgórzem zamkowym i rzeką Lizaine. Na przełomie XIII i XIV w. na tym terenie hrabiowie Montbéliard założyli dwa nowe miasta: Bourg de Saint Martin i Bourg de la Halle. Pod koniec XIV w. hrabstwo Montbéliard stało się własnością książąt Wirtembergii, w których rękę pozostawało do schyłku XVIII w. Na początku XV w. dokonali oni scalenia miasta, podkreślonego budową murów obronnych o łącznej długości ponad 1500 m, obejmujących obszar miasteczka „zamkowego”, Saint Martin oraz la Halle.

Teren badań położony jest w dzielnicy Velotte, przy ulicy o tej samej nazwie. Stanowi ona część założonego u schyłku XIII w. miasteczka Saint Martin. Historia tej dzielnicy, położonej przy murach obronnych, nie jest dobrze oświetlona przez źródła pisane. Zawarte w nich informacje świadczą o jej marginalnym znaczeniu w skali miasta i powolnym, trwającym do połowy XIX w., procesie jej urbanizacji. Szansą na wzbogacenie bazy źródłowej stały się prezentowane w niniejszej publikacji wyniki badań wykopaliskowych.

Omówieniu przebiegu i wyników prac archeologicznych poświęcona jest część druga recenzowanej pracy. Na wstępie skrótkowo przedstawiono przyczyny podjęcia wykopalisk, problematykę badawczą oraz czas trwania i zakres przeprowadzonych prac. Kwestie te, a zwłaszcza przyjęta strategia badawcza, wydają się warte bliższego scharakteryzowania.

W 1989 r. władze miejskie Montbéliard zdecydowały o budowie na tym terenie centrum handlowego. Ponieważ obszar ten znajdował się w obrębie średniowiecznego miasta, niezbędna była zgoda władz konserwatorskich. Zgodnie z przyjętą we Francji praktyką postępowania wyda-

nie decyzji poprzedzono kwerendą źródłową i sondażami na terenie przyszłej inwestycji³. W ich wyniku stwierdzono, że zarówno stan zachowania pozostałości średniowiecznej i nowożytnej zabudowy, jak i wartość poznawcza omawianego terenu są na tyle istotne, że prace budowlane winny zostać poprzedzone szerokopłaszczyznowymi badaniami wykopaliskowymi. Postawiono dwa podstawowe problemy badawcze. Przede wszystkim należało odtworzyć przemiany w zabudowie dzielnicy, charakter zagospodarowania działek i techniki budowlane. Drugie zagadnienie wiązało się z odsłoniętymi w sondażach reliktyami rozebranych w XIX w. murów obronnych miasta. W wyniku badań spodziewano się rozpoznać ich przebieg, fazy rozbudowy i techniki konstrukcji.

Badania prowadzono w latach 1993–1994. Objęły one obszar o łącznej powierzchni 7 arów położony po obu stronach ulicy Velotte. Przebadano nawarstwienia o miąższości do 2 m oraz liczne pozostałości zabudowy drewnianej i murowanej⁴. Wstępne opracowanie wyników badań sporządzono w 1994 r., obecna publikacja ma charakter syntezy. W pracach terenowych i gabinetowych wzięło udział ogółem 6 dyplomowanych archeologów. Opracowanie, oprócz analizy stratygrafii i zabytków ruchomych, obejmowało także wyniki badań architektonicznych oraz liczne analizy laboratoryjne — archeozoologiczne, paleobotaniczne i dendrochronologiczne.

Omówione wyżej uwagi wstępne poprzedzają analizę stratygrafii badanego terenu. Wyróżniono siedem poziomów stratygraficznych, datowanych na okres od XIII do XX w. Podstawowym kryterium dla wyróżnienia kolejnego poziomu była czytelna w stratygrafii, istotna dla badanego terenu zmiana w dyspozycji przestrzeni, manifestująca się przede wszystkim likwidacją lub zmianą funkcji dotychczas istniejącej zabudowy i wzniesieniem nowych budynków. W charakterystyce poszczególnych poziomów skoncentrowano się przede wszystkim na rekonstrukcji zabudowy i sposobu zagospodarowania terenu. Na początku omawiane są relikty architektoniczne, następnie powiązane z nimi warstwy, materiał zabytkowy, podstawy datowania i wyniki analiz laboratoryjnych. Lekturę tej części publikacji ułatwiają plany zbiorcze obiektów z poszczególnych faz oraz szczegółowe plany najważniejszych budowli.

Stwierdzono, że osadnictwo wkracza na ten teren z chwilą założenia Bourg de Saint Martin pod koniec XIII w. (poziom I). W tym okresie wzniesiono mur obronny z ciosów kamiennych oraz wytyczono uliczkę podmurną — późniejszą ulicę Velotte. Po jej zachodniej stronie powstał duży murowany budynek o ścianie szczytowej długości ponad 10 m (budynek A). Jego funkcja pozostaje nieznaną — milczą o nim źródła pisane — jednak rozmiary i sposób konstrukcji pozwalają przypuszczać, że była to budowla publiczna, związana z kształtowaniem się gminy miejskiej. Charakter warstw narastających w tym okresie oraz wyniki analiz pyłkowych wskazują na niski stopień aktywności ludzkiej w tej części miasta.

Poziom II datowany jest na wiek XIV. Dokonano wówczas rozbudowy budynku A; w jego sąsiedztwie wzniesiono dwa kolejne budynki (B i C) o konstrukcji szkieletowej, ustawione szczytem do ulicy. Ich rozmiary i rozplanowanie nawiązują do obiektów określanych jako „ferme-bloc”, typowych dla późnośredniowiecznych wsi alzackich, a charakteryzujących się połączeniem funkcji mieszkalnych i gospodarczych (magazyny na płody rolne i pomieszczenia dla inwentarza). Na tyłach domów znajdowały się najprawdopodobniej niezabudowane tereny z ogrodami i sadami.

W 1 poł. XV w. (poziom III) dokonały się zasadnicze zmiany w rozplanowaniu dzielnicy, związane z procesem scalenia odrębnych dotąd osiedli w jeden organizm miejski. Wzniesiono nowy mur obronny w odległości około 30 m na wschód od poprzedniego. Teren między murami zniwelowano i podzielono na działki, na których powstały trzy budynki mieszkalno-gospodarcze o konstrukcji szkieletowej (budynki D, E i F). Wytyczono również prostopadłą uliczkę łączącą ulicę Velotte z murem obronnym. Stojące po drugiej stronie ulicy budynki A i C zostały rozebrane, natomiast budynek B uległ przebudowie.

³ Por. P. H a n n o i s, *Archaeological Heritage Management in France*, [w:] *The organisation of archaeology in England, Belgium, France and the Netherlands. Papers from the Planarch Maidstone Seminar, May 2000*, K. Evans, J. Williams red., Maidstone 2001, s. 27–32.

⁴ W omawianym rozdziale brak jest informacji dotyczących metody eksploracji i dokumentacji. Stosowana w pracy terminologia oraz liczba wyróżnionych jednostek stratygraficznych (prowadzono numerację łączną warstw i konstrukcji) wskazują jednoznacznie na stosowanie metody stratygraficznej.

Kolejny poziom, oznaczony jako IV, pochodzi z 2 poł. XV–początku XVI w. W tym okresie rozbudowano fortyfikacje. W odległości 2 m przed nowym murem obronnym wzniesiono kolejny, a przestrzeń między nimi wypełniono ziemią, przystosowując umocnienia do obrony z użyciem broni palnej. Nie zmienił się charakter zabudowy po obu stronach ulicy, a powiązane z budynkami warstwy użytkowe wskazują na rolnicze zajęcia mieszkańców dzielnicy.

W wieku XVI (poziom V) wytyczono kolejną uliczkę łączącą ulicę Velotte z murem miejskim. We wschodniej części badanego terenu zaobserwowano dalsze zagęszczenie zabudowy na działkach między ulicą i nowym murem miejskim. W części zachodniej rozebrano budynek B. Jediną konstrukcją datowaną na ten okres jest mur stanowiący granicę między dwiema niezabudowanymi działkami. U schyłku XVI w. porzucono większość budynków przy murze miejskim, a teren ten zajęły najprawdopodobniej ogrody.

W kolejnym poziomie (VI), datowanym na XVII–połowę XIX w., stwierdzono postępującą dezurbanizację tej części miasta. Jedyne w części zachodniej odkryte zabudowania gospodarcze związane z dobrze znanym ze źródeł pisanych założeniem zwanym La Souaberie. Był to kompleks zabudowań mieszkalno-gospodarczych wzniesiony między 1592 r. a 1602 r. na polecenie księcia Fryderyka Wirtemberskiego jako wzorcowe dla mieszkańców hrabstwa gospodarstwo rolne. Pozostały teren był w tym okresie niezabudowany i wykorzystywano go jako ogrody warzywne lub pastwiska. Nadal funkcjonowały fortyfikacje, pełniły one jednak już raczej funkcję murów granicznych miasta.

Dopiero w 2 poł. XIX w. wprowadzono tu zwartą murowaną zabudowę, przeprowadzając przy okazji znaczne prace niwelacyjne i rozbiórkę murów obronnych (poziom VII). Wzdłuż zachodniej pierzei ulicy Velotte wzniesiono gmach gimnazjum, wzdłuż pierzei wschodniej — siedzibę żandarmarii. Oba budynki dotrwały do czasów obecnych.

Niewątpliwie najciekawszą częścią omawianej pracy są rozdziały poświęcone aspektom życia codziennego mieszkańców tej części miasta. Celem autorów było odtworzenie na podstawie pozyskanych źródeł „socjologicznego portretu” mieszkańców opisywanej dzielnicy pod koniec średniowiecza i w okresie nowożytnym i przybliżenie się do zjawisk, które składają się, wedle określenia Fernanda Braudela, na „mikro-historię życia materialnego”⁵.

Temu celowi podporządkowana została struktura tej części pracy. Nie mamy tu do czynienia z typowym dla monografii stanowisk archeologicznych opracowaniem materiałów, w którym szczegółowo omawiane są poszczególne kategorie przedmiotów, wyróżnione na podstawie kryterium surowcowego (ceramika, zabytki metalowe, drewniane itd.). Autorzy zdecydowali się podporządkować proces analizy odzwierciedlonym w źródłach sferom działań ludzkich związanych z warunkami życia, produkcją, konsumpcją oraz zachowaniami, takimi jak wymiana czy manifestowanie statusu społecznego. Podjęli próbę nadania odnalezionym przedmiotom nowego sensu i odczytania ich jak źródła historyczne. Taka interpretacja źródeł archeologicznych i taki sposób ich prezentacji wydają się być, zwłaszcza w realiach polskich, zjawiskiem nowatorskim, tym bardziej więc zasługują na uwagę.

Pierwszy rozdział poświęcony jest elementom konstrukcji domów i wyposażenia wnętrz. Techniki budowlane przedstawiono tu skrótowo — szczegółowe omówienie relikwów budynków znajduje się w opisaną wyżej części drugiej opracowania. Interesujące są wyniki analizy gatunkowej drewna stosowanego w konstrukcji budynków szkieletowych. Wiemy dzięki niej, że bardzo intensywnie wykorzystywano drewno dębowe, jodłę oraz świerk — gatunki dominujące w drzewostanie okolicznych lasów. Drewniane elementy konstrukcyjne budynków łączono często za pomocą żelaznych gwoździ. Znalezione ich w trakcie badań ponad 200 i dokonano ich podziału, biorąc pod uwagę sposób ukształtowania główki jako najściślej związany z przeznaczeniem poszczególnych typów gwoździ. O sposobach pokrycia dachów domów informują znaleziska ceramicznych dachówek. Wyjątkowym znaleziskiem jest element wystroju fasady jednego z budynków datowanego na 2 poł. XV w. — staluetka z wypalanej gliny przedstawiająca błazna grającego na flecie. Analogie z miast niemieckich i wschodniofrancuskich pozwalają przypuszczać, że stanowiła ona część rozbudowanej kompozycji zajmującej reprezentacyjny, zwrócony do ulicy szczyt budynku.

⁵ F. Braudel, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm*, t. 1, *Struktury codzienności*, Warszawa 1992, s. 9.

Szczegółowo scharakteryzowano pozostałości okien — fragmenty szyb i ołowianych szczeblin, a ich omówienie uzupełniono próbą rekonstrukcji technik osadzania szyb. Jedynymi zabytkami związanymi z konstrukcją drzwi wejściowych są żelazne klucze i fragmenty zamków. Interesujące jest tu zwłaszcza znalezisko kompletu kluczy na żelaznym łańcuszku pochodzące z datowanego na XVI w. dołu odpadkowego. Niewielkie rozmiary kluczy wskazują, że służyły one nie tyle do otwierania drzwi, co raczej kufrów i szaf znajdujących się w wyposażeniu domu.

O sposobach ogrzewania pomieszczeń informują relikty kamiennych i ceglanych podstaw pieców oraz ceramiczne kafle. Z budynków średniowiecznych pochodzą znaleziska kafli garmkowych, w wieku XVI pojawiają się kafle płytowe, kryte polewą. Wyróżniają się wśród nich egzemplarze zdobione motywami roślinnymi i figuralnymi, które oprócz funkcji czysto praktycznych spełniały też rolę dekoracyjną. Z wieku XVI pochodzi także żelazny świecznik.

W następnym rozdziale omówiono kwestie związane z konsumpcją i higieną. Informacji o tych aspektach życia dostarczają dwie kategorie źródeł. Pierwsza z nich to przedmioty stanowiące wyposażenie kuchni i elementy zastawy stołowej, druga — to resztki pożywienia w postaci kości zwierzęcych i szczątków roślinnych. Odrębną kategorię źródeł stanowią pozostałości pasożytów wykryte w wyniku analiz próbek zawartości szesnastowiecznych latryn.

Najliczniejszą grupę zabytków stanowią fragmenty naczyń glinianych i szklanych. Specyfika stanowiska — przewaga silnie zhumifikowanych, piaszczystych warstw — sprawiła, że naczynia drewniane zachowywały się jedynie sporadycznie, wyłącznie w wypełniskach latryn. Wyroby metalowe związane z przygotowaniem i spożywaniem posiłków wystąpiły w postaci drobnych fragmentów naczyń mosiężnych oraz żelaznych noży.

Analizę ceramiki przeprowadzono, dokonując podziału zbioru na naczynia związane z przechowywaniem i przygotowaniem pożywienia oraz naczynia stołowe. Następnie wyróżniono poszczególne rodzaje naczyń — garnki, miski, patelnie, pokrywki i inne. W analizie typologicznej korzystano z wzorców przyjętych w opracowaniach średniowiecznej i nowożytniej ceramiki ze stanowisk miejskich w tej części Francji. Autorzy pominęli kwestie techniki wykonania naczyń, ograniczając się do stwierdzenia obecności dwóch grup technologicznych — naczyń siwionych, dominujących w wieku XIV, oraz naczyń wypalanych w atmosferze utleniającej (ceglastych i białych), z reguły polewanych, upowszechniających się od początku XVI w. Obserwacje te nie zostały, niestety, poparte wynikami analiz fizykochemicznych. Niewiele informacji przynosi też analiza stylistyczna: autorzy ograniczają się w zasadzie do stwierdzenia, że odnaleziona w trakcie badań ceramika nawiązuje do naczyń pochodzących z innych miast Alzacji, brak jest natomiast wyrobów zbliżonych pod względem formy do ceramiki z sąsiedniego (ale należącego wówczas do Francji) regionu Besançon. Podobnie pobieżny charakter ma analiza naczyń szklanych. Ograniczono się do omówienia podstawowych grup funkcjonalnych — butelek i naczyń przeznaczonych do picia — oraz stwierdzenia, że nawiązują one stylistycznie do typów tego rodzaju wyrobów pochodzących z warsztatów alzackich i niemieckich.

Szczegółowej analizie poddano za to znaleziska kości zwierzęcych, pochodzących przede wszystkim z jam odpadkowych i latryn datowanych na XV–XVI w. Określono udział gatunków zwierząt, frekwencję poszczególnych partii szkieletu, stopień rozdrobnienia kości oraz ślady związane z przygotowaniem i konsumpcją. Dużo miejsca poświęcono też wynikom badań szczątków roślinnych i pozostałości pasożytów pozyskanych z tych samych kontekstów. Zakres wykonanych analiz jest tu imponujący, a ilość wiedzy dotyczącej struktury konsumpcji, nawyków żywieniowych i chorób jest trudna do przecenienia.

Przykładem praktycznego zastosowania pozyskanych informacji jest rozdział dotyczący wyżywienia i higieny szesnastowiecznej rodziny mieszczańskiej. Podstawą źródłową były tu znaleziska z latryny wykorzystywanej także jako dół na śmieci, odkrytej na działce, którą na podstawie analizy dokumentów zidentyfikowano jako własność rodziny Virost, należącej do grupy najzamożniejszych mieszkańców Montbéliard w tym okresie.

Istotne wydaje się stwierdzenie, że znaleziska naczyń glinianych, w większości kuchennych, nie odzwierciedlają wysokiego statusu społecznego mieszkańców działki; podobnie rzecz się ma z naczyniami szklanymi. Odmienne wnioski płyną z kolei z analizy szczątków zwierzęcych i roślinnych, wskazujących na zróżnicowany i bogaty jadłospis. Podstawowy składnik pożywienia stanowiła wie-

przowina, wołowina, baranina i drób. Ważne miejsce zajmowała też dziczyzna — mięso jeleni, zajęcy oraz rozmaitego plectwa, a także ryby — karpie, klenie, brzany, szczupaki, pstragi i okonie. Właśnie różnorodność spożywanych mięs może świadczyć o statusie społecznym rodziny. Na przynależność do wyższej klasy wskazuje obecność kości indyka. Ptak ten, sprowadzony z Meksyku na początku XVI w., uważany był za mięso luksusowe, traktowane tak jak w średniowieczu mięso pawie. Analiza próbek paleobotanicznych pozwoliła zidentyfikować pozostałości owoców jadalnych — zarówno gatunków uprawnych (orzechy, wiśnie, śliwki, winogrona, brzoskwinie, jabłka), jak i dzikich (tarnina, orzechy laskowe, kasztany, jeżyny, dzika róża) oraz takich roślin, które stosowano tak w kuchni, jak i w lecznictwie (np. rośliny aromatyczne — kminek, rdest ptasi, rzepik).

Mieszkańcom działki spożywającym urozmaicone i prawdopodobnie wystawne posiłki nieznanne były zasady dobrego zachowania się przy stole. Jedli palcami i połykali niedokładnie przeżute kęsy. Najlepiej świadczy o tym liczba kości zwierzęcych i ptasich, a także rybich kręgow, ze śladami soków trawiennych. Cierpieli też na choroby wynikające z braku higieny — jedzenia brudnymi rękami i spożywania niedokładnie oczyszczonych pokarmów. Analizy parazytologiczne wykazały obecność w odchodach larw przywry wątrobowej.

Kolejny rozdział poświęcony jest źródłom pozwalającym na odtworzenie zajęć mieszkańców dzielnicy. Znaleźiska drewnianych i metalowych części wozów, podków i elementów uprząży oraz narzędzi rolniczych wskazują na dominujące znaczenie uprawy roli w życiu mieszkańców tej części miasta w XIV–XVI w. Hipotezę tą poświadczają badania szczątków roślinnych i analizy pyłkowe, potwierdzające wysoki udział zbóż i roślin strączkowych. Obecność chmielu oraz znaleźiska klepek beczek i metalowego szpuntu wskazują na przydomową produkcję piwa.

Uzupełnienie informacji o życiu codziennym mieszkańców tej części miasta stanowi analiza przedmiotów związanych z ubiorem, zajęciami domowymi i statusem społecznym. Zwraca uwagę niewielka liczba ozdób, ograniczona w zasadzie do dwóch sprzączek do pasa wykonanych ze stopu miedzi oraz żelaznego pierścionka. Liczne są znaleźiska szpilek i haftek do odzieży. Udział mieszkańców dzielnicy w handlu poświadczą znaleźisko szesnastowiecznej plomby ołowianej oraz dwóch liczmanów. Umiejętność czytania i pisania potwierdzają fragmenty okuć ksiązek datowane na przełom XVI i XVII w. Z tego też okresu pochodzą trzy drewniane kule do gry w boule, rozrywki do dziś popularnej we Francji.

Publikację zamyka podsumowanie streszczające wyniki badań oraz słowniczek terminów fachowych z dziedziny archeologii, architektury i historii techniki, bibliografia oraz streszczenia w językach francuskim, angielskim i niemieckim. Dobrą tradycją serii jest też wysoki poziom edytorski pracy, zwłaszcza liczne i czytelne rysunki oraz dobrej jakości zdjęcia.

Omawiana praca godna jest polecenia z co najmniej kilku powodów. Jest dobrym przykładem rzetelnego sprawozdania z badań terenowych, nie obciążonego nadmierną ilością szczegółów, a jednocześnie zawierającego maksimum informacji istotnych dla rekonstrukcji zarówno procesów stratyfikacyjnych, jak i przemian przestrzennych obiektu. Wyniki badań wykopaliskowych zostały tu skonfrontowane z analizą źródeł pisanych, wykonaną, na co warto zwrócić uwagę, przed rozpoczęciem prac, stanowiącą kwestionariusz pytań skierowanych do archeologów i określającą strategię badań. Ogromną zaletą pracy jest prezentacja analiz laboratoryjnych, dostarczających danych pozostających poza zasięgiem tradycyjnego warsztatu badawczego archeologa. Jest znakomitym przykładem konieczności współpracy archeologów badających średniowieczne miasta z przedstawicielami innych dyscyplin naukowych, bez której archeologia miast skazana jest na pełnienie jedynie funkcji usługowej, wynikającej z realizacji przepisów prawnych o ochronie zabytków.

Szczególnie interesująca wydaje się także próba odtworzenia „codzienności” mieszkańców miasta, a zwłaszcza sposób analizy i prezentacji materiału, odrzucający powszechnie stosowaną „surowcową” klasyfikację artefaktów. Próba przedstawienia znaleźisk w ich pierwotnym kontekście użytkowym i społecznym, choć nie w pełni udana (zwłaszcza w przypadku analizy ceramiki i naczyń szklanych), stanowi dobrą zachętę do refleksji zarówno nad warsztatowymi aspektami analizy materiału, jak i możliwościami rozwoju oraz ograniczeniami archeologii miast.

Aleksandra i Maciej Trzeciency